

Əlyazması hüququnda

HÜSEYİN SÜLEYMAN OĞLU ÖZKAN

**AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA
NAZİM HİKMƏT**

5717.01 – Türk xalqları ədəbiyyatı

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim
edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKİ – 2015

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Qafqaz Universitetinin “Türk dili və ədəbiyyatı” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Nizami Qulu oğlu Cəfərov

*AMEA-nın müxbir üzvü,
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor*

Rəsmi opponentlər:

Əsgər Adil oğlu Rəsulov

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Elman Hilal oğlu Quliyev

filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Aparıcı təşkilat:

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutu, Türkdilli əlyazmaların tədqiqi şöbəsi

Müdafiə 28 oktyabr 2015-ci il saat 14⁰⁰-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası akad. Z.M. Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu nəzdindəki filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyaların müdafiəsini keçirən FD 01.151 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ-1143, Bakı şəhəri, H. Cavid prospekti, 115, VII mərtəbə, AMEA akademik Z.M.Bünyadov adına Şərqsünaslıq İnstitutu.

Dissertasiya işi ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferat 23 sentyabr 2015-ci il tarixində göndərilmişdir.

FD 01.151 Dissertasiya

**Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru:**

Zenfira Ədhəm qızı Şıxəlibəyli

TƏDQIQAT İŞİNİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycan və Türkiyə arasındakı mədəni və ədəbi əlaqələrin ortaq dəyərlərə bağlı olan çox qədim kökləri vardır. Tarixin müxtəlif dövrlərində Azərbaycan və Türkiyə siyasi cəhətdən fərqli dövlətlər olaraq ayrılsa da, hər iki ölkənin xalqlarının mənəvi dünyası arasında sərhəd mövcud olmamışdır. Mənəvi birlik və bütövlük öz başlanğıcını ortaq türk dövründən başlayır, tarixin sınaqlarından uğurla keçirərək bu günə qədər gətirib çatdırır. Ortaq mənəvi dəyərlərimizin yaşamasında və gələcəyə daşınmasında ən önəmli vəzifələrdən biri də ədəbi şəxsiyyətlərin və onların ərsəyə gətirdikləri əsərlərin üzərinə düşür. Belə vəzifənin əhəmiyyəti və vacibliyi, xüsusilə Azərbaycanın müstəqilliyi yaşamadığı XIX yüzildə və xarici əlaqələrinin məhdud olduğu sovet dövründə daha çox hiss edilir. Azərbaycanın sovetlər birliyi çərçivəsindən kənardakı türk dünyası ilə əlaqələri yox dərəcəsində idi. Belə bir zamanda yalnız sovetlər birliyinin mərkəzdən idarə edilən beynəlxalq mədəni proqramları çərçivəsində gerçəkləşən tədbirlər istisna olmaqla Türkiyə və Azərbaycan ədəblərinin əlaqələri mümkün deyildi. Əlaqələrin belə çətin və imkansız olduğu zamanlarda da Azərbaycanda Türkiyə ədəbiyyatına, Türkiyədə də Azərbaycan ədəbiyyatına maraq olduqca böyükdü. O dövrdə Türkiyə ədəbiyyatını tam şəkildə təmsil edə bilməsə də, məhdud sayda yazıçıların əsərləri Azərbaycan dilində nəşr olunmuşdu. Belə bir ədəbi əlaqə böhranı içərisində birdən tələyin hökmü ilə bir Nazim Hikmət əfsanəsi meydana gəlir. Nazim Hikmət kommunist şair kimi Türkiyədə təqib olunur və kommunist ölkəsi olan sovetlər birliyinə pənah gətirir. Onun sovetlər birliyinə gəlişi, ilk növbədə, onu elə ilk türkiyəli sovet şairi kimi məşhurlaşdırır. Kapitalist dünyası ilə ideoloji mübarizə şəraitində olan sosialist düşürgəsinin belə istedadlı və azadlıqsevər ədəbi şəxsiyyətə ehtiyacı vardı. Nazim Hikmət üçün sovetlər birliyi nə olursa olsun, sovetlər birliyi üçün Nazim Hikmət ideoloji mübarizədə ona üstünlük qazandıran çox ciddi bir fakt idi. Bu baxımdan, onun yaradıcılığı ideoloji mübarizələrin kəsişməsi kontekstində də öyrənilə bilər. Məsələnin önəmli cəhətlərindən biri odur ki, Nazim Hikmətin sovet ölkəsinə gəlişi Azərbaycan üçün gerçək bir türk şairinin simasında bütün ideoloji tərəflərinə baxmayaraq, türk ruhunu özündə ehtiva edən Türkiyə ədəbiyyatı boşluğunu doldurmağa başladı. Yad məcrada yalnız yeriyan Azərbaycan ədəbiyyatı Nazimin simasında Türkiyə ədəbiyyatı ilə ədəbi əlaqəsini yenidən yaradır və Nazimin yaradıcılığı bu ədəbiyyatlar arasındakı bağlılığı təmin edən ən sağlam və ən etibarlı bir körpü rolunu oynayır. Bu mənada

Nazim Hikmət Azərbaycan üçün dövrə və şəraitə görə alternativsiz bir ədəbi şəxsiyyətdir.

Heç kəsə sirr deyil ki, Nazim Hikmət həm yaradıcılığı baxımından, həm də öz siyasi görüşlərinə görə ömrü boyu müxtəlif təzyiqlərə, təqiblərə məruz qalmış, vətənindən didərgin düşməyə məcbur olmuşdur. Əslində isə Nazim Hikmət bütün varlığını və istedadını doğma xalqının ədəbiyyatının, elminin, milli-azadlıq ideyalarının inkişafına həsr etmiş bir fədakar, cəsarətli sənətkardır. Yaradıcılığa XX yüzilin əvvəllərindən başlayan bu sənətkar türk ədəbiyyatında sərbəst şerin bünövrəsini qoymuş, yaratdığı bədii nəsr nümunələri və səhnə əsərləri ilə həm də o dövr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafının ideya-məzmun və sənətkarlıq baxımından yetkin səviyyəyə çatmasında əvəzsiz təsiredici rol oynamışdır. Bu baxımdan Nazim Hikmətin Azərbaycan ədəbiyyatı ilə, konkret olaraq Azərbaycan poeziyası, nəsr, dramaturgiyası, mətbuatı ilə əlaqələrinin üzə çıxarılması onu Azərbaycanla əlaqə kontestində öyrənməyi zəruri edir.

Nazim Hikmətin Azərbaycanla əlaqəli şəkildə öyrənilməsi məsələsinə iki aspektdən baxıla bilər: 1) Nazim Hikmətin ədəbi yaradıcılığı baxımından sovet dövrü SSRİ xalqları ədəbiyyatında Azərbaycan-Türkiyə ədəbi əlaqələrinin daşıyıcı vasitələrindən biri kimi; 2) Nazim Hikmət əsərlərinin Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusi ilə poeziyasına təsiri kimi.

Belə ki, Azərbaycan ədəbi mühiti, məhz Nazim Hikmətin şəxsinə və onun əsərlərində Türkiyə, Anadolu ilə birliyini, eyni kökə, eyni dilə, eyni dinə, eyni folklorə, eyni adət-ənənəyə bağlılığını qoruyub saxlaya bilmişdir. Bütün bunlar isə tədqiqat işinin mövzusunun aktuallığını şərtləndirən amillərdəndir.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Tədqiqatın predmeti Azərbaycan ədəbiyyatında Nazim Hikmətin tutduğu yerdir. Əsas obyektini isə Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı, məşəqqətli ömür yolu, ilk dəfə (1920-ci illər) Bakıya gəldiyi vaxtdan ömrünün sonuna qədər Azərbaycanla bağlılığı, müxtəlif tədbirlərdə iştirakı, Azərbaycan şair və yazıçıları, ziyalıları ilə görüşləri, habelə birgə yaradıcılıq münasibətləri, dialoq qurma ustalığı, eyni zamanda, Azərbaycanda olduğu kimi, həm Türkiyədə, həm də Rusiyada əsərlərinin tədqiqi, eləcə də, Azərbaycan yazarlarının onun şərəfinə qələmə aldıkları şeir, poema və məqalələr, monoqrafiyalar, xatirələr təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Əsas məqsəd XX əsr türk ədəbiyyatının görkəmli yazarı Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının Azərbaycan ədəbiyyatında tutduğu yeri müəyyənləşdirməkdir. Eyni zamanda onun Azərbaycan ədəbiyyatına təsirini, həmçinin Azərbaycan yazıçı və şairləri və bəstəkarları ilə yaradıcılıq əlaqələrini araşdırmaqla dissertasiyada qarşıya aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- obyekt və predmetin ortaq və fərqli cəhətlərinin, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin ümumi planda araşdırılması;
- obyekt və predmetin konkret (məs. çıxışları, görüşləri) təfərrüatlarla tədqiqi;
- Nazim Hikməti Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti ilə bağlayan faktorları aşkar etmək;
- Nazim Hikmətin Azərbaycan ədəbi-mədəni mühitini inkişaf etdirmək yollarını arayıb axtararaq üzə çıxarmaq.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi: Azərbaycanlı şair və yazıçıları 1920-ci illərdən bu yana, Nazim Hikmət haqqında yüzlərcə yazı, onlarca kitab yazmışdır.

Sovet dövründə Nazimlə bağlı ilk kitabı yazan Əkbər Babayevdir. Əkbər, Nazimin “Tek kişilik okuru”dur. Nazim, Əkbərin onun haqqında yazdığı kitabı, “məni mənə tanıtdı...” deyə imzalamışdır.¹ Əkbər Babayev 1997-ci ildə “Ustam və Ağabeyim Nazim Hikmet” kitabını türkcə nəşr etdirir.

Anarın “Nazim Hikmət: Kərəm kimi” əsəri son dövrdə Nazim Hikmətlə bağlı hazırlanmış ən əhatəli tədqiqatdır. Ümumiyyətlə, kitabda Nazim Hikmətlə Azərbaycanın bağlılığı mövzusunə geniş yer verilmişdir. N. Hikmətin 1927-ci ildə Bakıya gəlişi, 1928-ci ildə onun ilk şeirlər kitabı olan “Günəşi içənlərin türküsü”nün Bakıda nəşri, otuz il sonra yenidən Azərbaycanın qonağı olması, Mikayıl Rəfili, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza ilə dostluğu, ömrünün sonuna qədər Azərbaycanla bağlı olması, xalqımıza bəslədiyi sonsuz məhəbbət, mədəniyyət və incəsənətimizə verdiyi yüksək qiymət geniş şəkildə kitabda əks etdirilmişdir.

Nazim Hikmətin məşhur tədqiqatçılarından olan Aqşın Babayev, 1989-cu ildə Almaniyada “Nazim Hikmətin yaşıması” adlı kitab çap etdirmişdir. “Türk ədəbiyyatı müntəxəbatı”nda Nazim Hikmətə geniş yer ayırmış, “Türk dramaturgiyası” kitabında dramaturqun pyeslərini əsaslı şəkildə təhlil etmişdir. “Cümhuriyyət dövrü türk ədəbiyyatında sosial motivlər,” “Azərbaycan və türk dünyası” kitablarında böyük şairə önəmli yer ayırmışdır. A. Babayevin “Nazim və Azərbaycan” kitabında bir sıra mühüm məsələlərlə yanaşı, Nazim Hikmətin R. Rza ilə, S. Rüstəmlə, M. Rəfili ilə, S. Vurğunla əlaqələri əks olunmuşdur. Nazim Hikmətin dramaturgiyası ilə bağlı disertasiya yazmışdır.

Nazimşünas Tofik Məlikli də Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığını tədqiq edən görkəmli türkşünas alim Əkbər Babayev, Aqşın Babayev, Radi Fışlə bərabər fitri istedad sahibi sənətkara öz elmi

¹ Babayev Aqşın. Nazim ve Azerbaijan. “Zeus Kitapevi”, İzmir, 2012, s. 5

fəaliyyətinin geniş bölümünü ayırmışdır. Tofik Məlikli tədqiqatlarını həm rus dilində, həm də türk dillərində nəşrəttirmişdir. 2015-ci ildə ən son nəşr olunan tədqiqat əsəri “Bir şeir dövrümçisi Nazim Hikmət həyatı və şeirləri” adını daşıyır.

Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında çox qiymətli əsərlər yazan, görkəmli tədqiqatçı, nazimşünas alimlərdən olan Azər Abdulla Nazim Hikmətin ədəbi fəaliyyətinin ilkin dövrlərini çox əhatəli, geniş araşdırmış, Azərbaycan ədəbi mühitinə Nazim Hikmətin təsiri haqqında bir çox elmi-publisistik məqalələr, əsərlər yazmışdır. "Azərbaycan sovet ədəbiyyatı və Nazim Hikmət" mövzusunı ilk olaraq dissertasiya işi kimi qələmə alan Azər Abdulla olmuşdur.

Nazim Hikmət haqqında mühim tədqiqat işi aparanlardan birisi də Rəşid Təhməzoğlu Quliyevdir. “Nazim Hikmətin yaradıcılığında şərq”adlı daşıyan monoqrafiyasında şərq motivləri və Şərq mövzuları Nazim Hikmətin lirikası və poeziyası əsasında tədqiq olunmuşdur. Tədqiqatın əsasında görkəmli yazarın bədii əsərlərində mövzuların elmi ardıcılıqla araşdırılması durur. Müəllifin elmi nəticələri inandırıcı faktlara söykənir. Rəşid Quliyevin bundan başqa, 1984-cü ildə nəşr olunmuş “Bakıya kədərəm... Nazim Hikmət” adlı daşıyan başqa bir çalışması da vardır. Ön sözünü Süleyman Rüstəmin yazdığı bu kitabda; tədqiqatçı, görkəmli şairin Azərbaycana həsr etdiyi şeirləri, Azərbaycan ədəbiyyatıyla, incəsənətiylə bağlı məqalələrini çıxışlarını toplamışdır. “Şeir çələngi” isə Azərbaycan şairlərinin Nazim Hikmətə bəxş etdikləri müxtəlif şeirlərdən hörülmüşdür.

Azərbaycan şairlərindən Nəriman Həsənzadə, Ələkbər Salahzadə, Tofiq Abidin, Vilayət Rüstəməzadə Nazim Hikmət haqqında təqdirəlayiq şeir, məqalə və xatirələr yazıb çap etdirmişlər. Bütün bunlar Nazim Hikmət irsinin öyrənilməsində mühüm rol oynamışdır.

Elman Quliyevin “Türk xalqları ədəbiyyatı” dərslində Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığına xeyli yer ayırmışdır.

Azərbaycanlı alimlər Nazim Hikməti rus oxucularına tanıtmmaq məqsədilə rus dilində də əsərlər yazmışlar.

Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Nazim Hikmət mövzusunun öyrənilməsində bir neçə aspekti fərqləndirmək mümkündür:

Birincisi: təfərrüat və mövzunun detalları probleminin müxtəlif tədqiqatçı-alimlər tərəfindən və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında nəzəri problem kimi ümumi şəkildə öyrənilməsi;

İkincisi: Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının Azərbaycanda tədqiqi, təbliği;

Üçüncüsü: Nazim Hikmətin Azərbaycan poeziya məktəbində, Azərbaycan incəsənətində, Azərbaycan səhnəsində tutduğu yerin ümumi

planda, daha doğrusu, ideya-mövzu və konkret bu problem baxımından araşdırılması.

Türkiyə ədəbiyyatşünaslığından fərqli olaraq Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bu mövzu zaman-zaman geniş araşdırılmış, keçmiş sovet dövrü də daxil olmaqla, Nazim Hikmət mövzusu Azərbaycanda sistemli şəkildə tədqiq olunmuş və bu sahədə saysız-hesabsız məqalələr, monoqrafiyalar, irihəcmli kitablar yazılmışdır.

Dissertasiyada sitat kimi istifadə edilmiş elmi araşdırmaları da bura əlavə etsək, ciddi bir Nazimşünaslığın mövcudluğundan danışmaq mümkündür. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının məhz Azərbaycanla əlaqədar tərəfləri, bütün çarları ilə, demək olar ki, öyrənilmiş və təhlil olunmuşdur.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. Elmi yeniliyi göstərən amillərdən biri türk şerinin bayraqdarı Nazim Hikmətlə Azərbaycan ədəbiyyatının bağlılığı və bu əlaqəni yaradan amillərin ortaya çıxarılması, Azərbaycan şeri, nəsr və dramaturgiyası haqqında Nazim Hikmətin orijinal, əhəmiyyətli fikirlərinin dəyəri, yenilikçi sənətin, poeziyanın özəlliklərinin aşkar edilməsi dissertasiya işinin elmi yeniliyini şərtləndirir.

Dissertasiya bir türk araşdırıcısı tərəfindən “Azərbaycan ədəbiyyatında Nazim Hikmət” mövzusunun, o cümlədən Nazim Hikmətin şeir, nəsr və dram yaradıcılığının və onun Azərbaycan ədəbiyyatında tutduğu yerin sənətkarlıq özünəməxsusluqlarının – poetik detal və təfərrüatlarının araşdırılmasına həsr olunmuş tədqiqatdır. Elmi araşdırmada obyekt və predmet probleminin bütün təzahür formaları təhlilə cəlb edilməmişdir. Tədqiqat işində Nazim Hikmətin Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlılığı daha çox onun mənəvi dünyası, əzablı, sıxıntılı, ağırlı yaşantılarının işıqlandırılması hərtərəfli şəkildə təsvir və təhlil olunmuş və s. məsələlərə xüsusi diqqət yetirilmişdir..

Tədqiqat işinin nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiya işində Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının Azərbaycan ədəbiyyatşünasları, Azərbaycan tədqiqatçı alimləri tərəfindən yazılmış elmi-publisistik materiallardan, elmi-bədii əsərlərdən, onun özünün yazdığı əsərlərindən və s. istifadə edilmişdir. Həmçinin Nazim Hikmətin Rusiya və Türkiyədə tədqiqi materiallarına da istinad olunmuşdur.

Tədqiqatın metodları. Araşdırmada təsviri və müqayisəli metodlar daxil olmaqla kompleks təhlil metodundan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işi Nazim Hikmətin Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlılığını nəzəri cəhətdən yeni müddəalarla zənginləşdirir, onun əsərlərinin Azərbaycan ədəbiyyatına, xüsusən də poeziyasına təsirini açıb ortaya qoyur.

Türk xalqları ədəbiyyatında həmin mövzu ilə bağlı problemlərin araşdırılması prosesində bu dissertasiya işindən lazımi səviyyədə istifadə etmək olar.

“Azərbaycan ədəbiyyatında Nazim Hikmət” mövzusunun real obyekt və predmet problemi aspektindən araşdırılmasının nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti vardır. XX əsr nəinki türk dünyasına, eləcə də, dünya klassikləri sırasında yer tutan Nazim Hikmət etnik mənşə baxımından, kimin nə deməsindən asılı olmayaraq, türkdür. Onun əsərlərinin təsiri ilə Sovetlər dövründən çağdaş dövrümüzədək Azərbaycan sənətkarlarının yaradıcılıq axtarışları arasında həm genetik, həm də tipoloji baxımdan yaxınlıqları var. Deməli, dissertasiya işi həm ilk növbədə, türk ədəbiyyatının, Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığının, türk xalqlarının ədəbiyyatının öyrənilməsində, həm də Azərbaycan-Türkiyə qarşılıqlı ədəbi-mədəni əlaqələrinin araşdırılmasında əhəmiyyət kəsb edə bilər. Bununla yanaşı, sadalanan problemlərin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında olduğu kimi, Türkiyə ədəbiyyatşünaslığında araşdırılması işində də dissertasiyadan yararlanmaq mümkündür. Azərbaycanda Nazim Hikmətin əsərlərinin təsiri ilə saysız-hesabsız tədqiqat işləri, bədii əsərlər də bu araşdırmanın perspektivlərini müəyyənləşdirir.

Universitetlərin filologiya fakültələrində türk xalqları ədəbiyyatının tədrisində, seminar məşğələlərinin, seçmə mövzuların öyrədilməsində bu əsərdən faydalanmaq mümkündür.

Əsərin praktiki əhəmiyyəti bir də orasındadır ki, gələcək nəsillər böyük türk yazarının - Nazim Hikmətin ədəbi fəaliyyətinin bir mərhələsinin istiqamətini - Azərbaycanla əlaqəsinin də yolları ilə tanış ola bilərlər.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya AMEA akad. Z.Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunda yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas müddəa və nəticələri müəllifin bir sıra beynəlxalq və respublika miqyaslı elmi-praktik konfranslardakı çıxışlarında, eləcə də, müxtəlif elmi məcmuələrdə dərc edilən məqalələrdə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işinin quruluşu. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQAT İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın “**Giriş**” hissəsində mövzunun aktuallığı, predmetin öyrənilməsinin əhəmiyyəti, tədqiqat işinin məqsəd və vəzifələri, mövzunun işlənmə dərəcəsi, elmi yeniliyi, metodoloji əsası, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti, aprobasiyası və işin ayrı-ayrı fəsillərində müzakirə və təhlil edilən bir sıra məsələlər Azərbaycan Ədəbiyyatında Nazim Hikmətin yeri

və əhəmiyyəti əlaqələri müstəvisində açıqlanır.

Tədqiqat işinin I fəslı **“Nazim Hikmət: Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatı kontekstində”** adlanır və dörd yarımfəslə bölünmüşdür. Birinci yarımfəsilə **“Nazim Hikmətin həyatı və mühiti”** haqqında elmi təhlil və şərhlər təqdim edilmişdir. Tədqiqat göstərir ki,, Nazim Hikmətin Azərbaycan və Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi bir yeri vardır. Ona, onun ədəbi irsinə həmişə kimlər tərəfindənsə çox daş atılmış, poeziyasını ləkələmək cəhdləri olmuşdur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, Nazim Hikmət də, onun poeziyası da büllur kimi şəffaf, alınmaz qala olaraq möhkəm, sarsılmaz qalmışdır, qalacaqdır. Nazim Hikmətin kəşməkeşli həyatı, nisgilli, ürəkləri yaralayan, eyni zamanda, hayqıraraq insanları öz haqları uğrunda mübarizəyə səsləyən şeirləri ilə həmişə zirvələrdə qalacaq, könüllərdə yaşayacaqdır.

Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında Azərbaycanın tədqiqatçı-alimlərinin, görkəmli şair, yazıçıların və başqa sənət sahibi ziyalıların yazdıqları ilə tanışlıqdan sonra Nazim Hikmət yaradıcılığının tədqiqi barədə əlavə şərhə yer qalmır. Çünki yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, Nazim Hikmət yaradıcılığı, qələmə aldığı hər bir şeir, bədii nəsr nümunələri, məqalə və pyeslər Azərbaycanda həm ədəbiyyatşünaslıq baxımından, həm də fəlsəfi yönümdən çox geniş işlənmiş, əhatəli tədqiq olunmuşdur. Azərbaycanın bir çox tədqiqatçı alimlər, yazıçı şairləri Nazim Hikmət haqqında dəyərli əsərlər yaratmış, onun kəsməkeşli, məşəqqətli yaşam yolunu, yaradıcılıq illərini layiqli şəkildə işıqlandırmış, musiqişünaslar, kinematoqrafçılar, incəsənətin müxtəlif sahələrinin nümayəndələri yazarın əsərlərinə müraciət etmişlər.

Böyük türk şairi, nasiri, rəssamı, ssenaristi və dramaturqu, ictimai xadimi, Beynəlxalq Sülh Mükafatı laureatı və yeni türk poeziyasının banisi olan Nazim Hikmət (Nazim Hikmət Ran) 1902-ci il yanvar ayının 20-də Selanik şəhərində ziyalı ailəsində dünyaya göz açmışdır. Atası Hikmət bəy İttihadçılar dövründə mətbuat müdiri vəzifəsində çalışmış, Hamburqda konsul olmuşdur. Anası Ayişə Cəlilə xanım dövrünün savadlı qadınlarından idi. O, incəsənəti çox sevir, xüsusən rəssamlığa böyük məhəbbət bəsləyirdi. Nazimin təlim-tərbiyəsində anası Ayişə Cəlilənin xüsusi rolu olmuşdur. Babası Mehmet Nazim Paşa uzun müddət müxtəlif şəhərlərdə vali vəzifəsində işləmişdir. Osmanlı Dövlətinin Selanik şəhərindəki ən son valisidir. Mehmet Nazim Paşanın klassik ədəbiyyatı sevməsi və onu dərindən mənimsəməsi Nazim Hikmətin yaradıcılığına öz müsbət təsirini

göstərmişdir. Nazim Hikmətin tərbiyəsində Nazim paşanın da böyük xidmətləri olmuşdur.²

Nazim Hikmət ilk təhsilini İstanbulun Göytəpə məhəlləsində “Daş məktəb” də almış, bir müddət “Qalatasaray” litseyində oxumuş, sonra isə hərbi-dənizçilik məktəbində təhsil almışdır. Bu məktəb onun həyatında, xüsusən dünyagörüşündə böyük rol oynamışdır. O, burada ədəbiyyat müəlliminin - məşhur şair Yəhya Kamalın dərin rəğbətini qazanmışdır. Türkiyənin xarici müdaxiləçilər tərəfindən işğalı əleyhinə şeir yazdığı üçün 1919-cu ildə məktəbdən kənarlaşdırılmışdır. 1920-ci ildə o, işğal olmuş İstanbuldan milli azadlıq uğrunda vuruşan dəstə ilə Anadoluya getmişdir.³

Ankaraya gəldikləri ilk günlərdə yazdığı şeirlərlə diqqət çəkən Nazim sonralar dostu Vala Nurəddinlə bərabər, Boluda müəllimlik etmişdir. Boluda uzun müddət yaşaya bilməyəcəklərini düşünən Nazim Hikmət mükəmməl təhsil almaq, dünyada olub-keçənləri anlamaq üçün, Bolu məhkəməsinin hakimi Ziya Hilminin təsiri ilə Moskvaya getməyə qərar verir. 1921-ci ilin avqustunda Boludan ayrılıb şərqdə, Kazım Karabekir Paşanın yanında müəllimlik etməyə getmək bəhanəsi ilə gəmi ilə Zonguldakdan Trabzona keçib, oradan da yenə gəmi ilə 30 sentyabr 1921-ci ildə Batuma çatırlar. Beləliklə, Sovetlər İttifaqına ayaq basan, iyirmi yaşlarında iki gənc şair Moskvada olur və 1922-1924-cü illərdə Moskva Şərq Zəhmətkeşlərinin Kommunist Universitetində təhsil alır. Rusiyada təhsilini başa vurub, vətənə qayıdan Nazim Hikmət “Oraq-çəkic” və “Aydınlıq” mətbu orqanlarında kommunist ideologiyasını təbliğ etdiyi üçün 15 il həbs cəzasına məhkum edilmişdir. 1927-ci ildə isə gizli yolla Sovet İttifaqına qaçmışdır. O, 1928-ci ildə (1927-ci ildə - H.Ö.) özünə doğma bildiyi Azərbaycana gəlir. Onun “Günəşi içənlərin türküsü” adlı ilk şeirlər kitabı da 1928-ci ildə Bakıda çap olunur.⁴

Bunun ardınca 1929-cu ildə “835 sətir”, 1930-cu ildə “Baron-3”, 1930-cu ildə “1+1=1”, 1931-ci ildə “Səsini itirmiş şəhər” kitabları buraxılmışdır. Şairin bu kitablarına daxil olan şeirlərində xalqın ağır həyatı, güzəranı, inqilabi mübarizəyə çağırış öz əksini tapmışdır. 1924-cü ildə qələmə alınan “Cokonda və Şi-Ya – U” poeması, 1932-ci ildə yazılan “Benerci özünü niyə öldürdü” mənzum romanı isə imperializmin müstəmləkə siyasətinə qarşı yönəldilmişdir. Onun “Kəllə”, “Bir ölü evi, yaxud mərhumun naləsi”, “Bayramın ilk günü” (1932), “Şöhrət və ya unudulan adam” (1935) pyeslərində kapitalizm quruluşunun eybəcərlikləri kəskin şəkildə ifşa

² Kabaklı Ahmet. Nazım Hikmet, “Türk Edebiyat Vakfı Yayınları”, İstanbul, 2007, s. 18.

³ Yorgancı Orhan. Nazım Hikmet, “Anonim Yayıncılık”, İstanbul, 2012 s. 20.

⁴ Fuat Memet. Nazım Hikmet Üstüne Yazılar, “Adam Yayınları”, İstanbul, 2001 s. 18.

edilmişdir. 1932-ci ildə türk kommunistlərini yekdil mübarizəyə səsləyən “Gecə gələn teleqram” şeirlər toplusuna görə, Nazim Hikmət 5 il həbs cəzasına məhkum olunmuşdur. Bir ildən sonra, amnistiya ilə buraxılmışdır. Sonralar şair, demək olar ki, hər yeni kitabın nəşrindən sonra, həbsə məhkum olunmuşdur.

1935-ci ildə yazdığı “Taranta Babuya məktublar” poemasında, 1936-cı ildə qələmə aldığı “Alman faşizmi və irqçiləri” publisistik əsərlərində faşizm və onun Türkiyədəki tərəfdarları kəskin şəkildə ifşa olunur. 1936-cı ildə şairin Türkiyədə sağlığında son kitabı – “Şeyx Bədrəddinin dastanı” çapdan çıxmışdır. 1938-ci ildə sübut olunmamış ittiham əsasında 28 il 4 ay həbs cəzasına məhkum edilən Nazim Hikmət həbsxanada olarkən məşhur “İnsan mənzərələri” epopeyasını, “Həbsxanadan məktublar” silsiləsini, “Məhəbbət əfsanəsi”, “Yusif və Züleyxa” pyeslərini və s. əsərlərini yazmışdır. 1950-ci ildə həbsxanadan çıxdıqdan sonra, 1951-ci ildən ömrünün sonunadək Moskvada yaşamışdır. AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov Nazim Hikmətin sovetlər birliyinə gəlməsi və onun bu ölkədəki ədəbi fəaliyyətini belə dəyərləndirir:

“Ən yeni dövr türk ədəbiyyatının ən böyük nümayəndələrindən biri olan Nazim Hikmət türk şerinə yeni ideyalar, yeni intonasiya gətirmiş, Türkiyədən Sovetlər Birliyinə mühacirət etdikdən sonra, sovet türklərinin poeziyasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Türk kommunist-sosialist ədəbiyyatının ən nüfuzlu simalarındandır.”⁵

Alim başqa bir məqaləsində isə yazır: “Sovetlər Birliyində Nazim Hikməti əvvəllər kifayət qədər isti qarşılamış, sonralar isə bir türk millətçisi hesab etmişlər, beləliklə də, böyük sənətkar-mütəfəkkir Türkiyədə “sovet xəfiyyəsi,” Sovet İttifaqında isə “türk millətçisi” kimi tanınmalı olmuşdu. Əslində isə o, mənsub olduğu insan nəslinin xoşbəxtliyi uğrunda mübarizəyə, mücadiləyə qalxmış, lakin apardığı mübarizənin, mücadilənin yollarını dəqiq müəyyənləşdirə bilməmiş bir türk idi.”⁶

Şairin poeziyasına kəskin publisistika ilə yanaşı, dərin lirizm xasdır. Türk poeziyasına sərbəst şeir vəznini ilk olaraq Nazim Hikmət gətirmiş, yaradıcılığı müasir türk ədəbiyyatına güclü təsir göstərmişdir. Əsərləri dünya xalqlarının çoxunun dilinə tərcümə olunmuş, pyesləri bir sıra ölkələrdə tamaşaya qoyulmuşdur. Öz yaradıcılığı haqqında danışarkən Nazim Hikmət belə deyirdi: “Dünyanın ən yaxşı insanlarından olan türk xalqının və dünyanın ən gözəl dillərindən biri və bəlkə də ən başda gələnlərindən olan

⁵ Cəfərov Nizami. “Türk Xalqları Ədəbiyyatı,” 4 cildə, IV c., “Çaşıoğlu”, 2007, s. 69.

⁶ Cəfərov Nizami. “Ölümsüz söz ustadı”, Nazim Hikmət, Seçilmiş Əsərləri, Bakı, “Çaşıoğlu”, 2007, s. 5.

Türk dilinin yad ölkələrdə tanınmasına vəsilə ola bilmək ömrünün ən böyük sevinci və şərəfi olar. Bir kəndli torpağını və öküzünü, bir dülgər taxtasını və rəndəsini necə sevirse, mən də türk dilini elə sevirəm.”⁷

Nazim Hikmət 1951-ci ildə Ümumdünya Sülh Şurası Bürosunun və 1959-cu ildən sonra isə onun Rəyasət Heyətinin üzvü olmuşdur.

Nazim Hikmət 1963-cü ilin 3 iyun səhəri, poçt qutusundan qəzetini götürərkən ürəyindən keçirdiyi infarkt nəticəsində, Moskvada vəfat etmişdir.

“Nazim Hikmət və Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələri” adlı ikinci yarımfəslədə qeyd edilir ki, Nazim Hikmətin burulğanlı ömrünün bir parçası da Azərbaycanla bağlı olmuşdur. İlk dəfə 1920-ci illərdə Bakıya gələn Nazim Hikmət “Bakıya gəldim, dünyalar mənim oldu”, - demişdir.

O, təkcə şeirlərində deyil, məqalə və çıxışlarında da Azərbaycandan həmişə sonsuz məhəbbətlə söz açır. Şairin “Neftə doğru,” “Neftin cavabı,” “Bayramoğlu,” “Xəzər dənizi” və başqa şeirlərində bu məhəbbət hissi aydın şəkildə duyulur.

Nazim Hikmətin məqalələrinin bir çoxu Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı, onun tərkib hissələri olan poeziyası, nəsi, dramaturgiyası, publisistikası ilə əlaqədar qələmə alınmışdır. Belə məqalələrdən biri “Xalqın malı olan sənət” adlanır. Məqalədə şair, əvvəlcə, öz şeir kitablarının Türkiyədə və Azərbaycanda tirajını (çap olunma miqdarını) müqayisə edir, sonra mədəniyyət ölçülərini qarşılaşdırır. Bir şair kimi belə bir hikməti xatırladır ki, “bir xalq nə qədər çox sabundan istifadə edirsə, onun mədəniyyəti də o qədər yüksək olur.” Şair mədəniyyətin təmizlikdən savayı, digər ölçülərinin olduğunu da göstərir, bunlardan biri də şeir və ədəbiyyat sevgisinin dərəcəsidir. Aydınlaşır ki, o, şeir dinləmə mədəniyyətinin Bakıda, Maştağada, Gəncədə və Qazaxda çox yüksək səviyyədə olduğunu müşahidə etmişdir.

Nazimşünas A. Babayev kitabında bir bölməni “Azəri şeirində Nazim” adlandırmışdır. O, bu xüsusda yazır ki, hər zaman söylədim: bir baxımdan Nazim Azəri şairidir. Türk qardaşlarımdan bəziləri, nədənsə, bu böyük sənətçinin türk olmadığını anlatmağa çalışsalar da, Nazim təpədən dırnağa türkdür və buna heç bir şübhə olmamalıdır... Sözümün canı odur ki, Azəri ədəbiyyatında Nazim surəti gün gələcək, bir tez mövzusu olaraq işlənəcək, bizim adamlarımız bu mövzuda böyük araşdırma əsərləri yazacaqlar.⁸

Nazim Hikmət Azərbaycan klassiklərini çox sevmişdir. Onun Füzuli, Sabir və başqa şairlərimiz haqqında yüksək fikirləri olmuşdur.

⁷ Gürsel Nedim. Dünya Şairi Nazim Hikmet, “Doğan Kitap”, İstanbul, 2008, s. 369.

⁸ Babayev Aqşin. Nazim ve Azerbaijan. Dil içi Aktarım (çeviren): Aslan Kavlak. Zeus Kitabevi, Birinci Basım-Nisan, 2012 s. 126-133.

Bir məqaləsində Nazim Hikmət, Azərbaycan musiqisi barəsində dərin məzmunlu fikirlərini bitirəndən sonra, Azərbaycan sovet ədəbiyyatı haqqında fikirlərini davam etdirir: “Azərbaycan sovet şerinin təməlini qoyan Süleyman Rüstəm, Səməd Vurğun və Rəsul Rzanın arasında kökün dərinliklərə yayılması, gövdənin birliyi, yekparəliyi baxımından bir birlik, bütünlük; budaqların eyni göy üzünə ayrı-ayrı qollardan uzanması baxımından da bir ayrılıq vardır. Bir-birlərinə həm bənzəyir, həm də bənzəmirlər.”⁹

Nazim Hikmətin Azərbaycan mədəniyyəti haqqında düşüncələrinin bir hissəsi Azərbaycan şeiri barədədir. Nazim Hikmət bu haqda yazır ki, Azərbaycan şeiri çox zəngin bir keçmişə sahibdir. Şeirə məhəbbət, həqiqi şeirə hörmət, Azərbaycan xalqının keçmişdən gətirdiyi və hələ də uzun əsrlər yaşadacağı cəhətlərdəndir.¹⁰

Nazim Hikmət sovet dövrü Azərbaycan şerinin inkişaf yollarını arayır. Müasir Azərbaycan şerində bütün üslublar, bütün ifadə tərzləri marksist-leninçi şairlərin əlində, bəzən uğurla, bəzən sarsıntılarla, lakin əsas istiqaməti ilə yeni sahələr üzrə inkişaf edir. Əruz vəznə, heca vəznə, sərbəst vəznə. “Sərbəst şer, ümumiyyətlə, ölçülü şerlə oppozisiya təşkil edir ki, bu qarşı-qarşıya qoyulma da ən müxtəlif fərqləndirici əlamətlərə malikdir. Bu əlamətlərdən ən mühümləri isə birinci növbədə vəznə və qafiyə, şerinin fonetik təşkili, məcazlar sistemi və sairədir.”¹¹

Nazim Hikmət 1957-ci ildə yenidən Azərbaycana gəlmiş, bir aydan çox burada qalmış, məmləkətimizi gəzmışdir. Böyük şair bu gəzintisində mədəniyyətimizlə, ədəbiyyatımızla da yaxından tanış olmuşdu. Moskvaya dönəndən sonra, prof. Mikayıl Rəfilinin xahişi ilə Azərbaycan izlənmələrini (təəssüratlarını) qələmə almışdı.

Qeyd etməyi lazım bilirik ki, Nazim Hikmətə görə sərbəst şeir şəklinin Azərbaycan sovet poeziyasında iki inkişaf pilləsi mövcud olmuşdur.

1) 1920-ci illərin sonu və 30-cu illərin əvvəlləri;

2) 1950-ci illərdən sonra. Birinci pillədə bir pərakəndəlik, hərc-mərclik özünü göstərirdi, bu dövrdə yeni şeir formasını məzmunuz söz yığını ilə doldururdular, milli kolorit, milli ənənə çatışmırdı. İkinci pillədə istiqamət dəyişir. Bu fərqlə hətta tək bircə şairin - Rəsul Rzanın yaradıcılığı təmsalında

⁹ Anar. Nazim Hikmet. Kerem gibi. (Nazim Hikmetin Hayatı ve Sanatı Hakkında Düşüncələr) “BENGÜ”, Ankara, 2009 s. 270.

¹⁰ Azərbaycan mədəniyyəti barədə düşüncələr, “Günəşi içənlərin türküsü”, Bakı, “Azərbaycan” Nəşriyyatı, 2002, s. 97.

¹¹ Axundov Ağamusa. “Şeir sənəti və dili,” Bakı, “Yazıçı,” 1980, s. 39.

da aydın göründü. Bu pillədə sərbəst şeir dövrün ab-havasını, yüzilliyin səsinə milli mündəricəyə malik poetik bir güclə, ehtirasla inikas etdirdi.

Nazim Hikmət həmin məqaləsində danışdığı dili haqqında, bu dilin Azərbaycan şerinə Rəsul Rza tərəfindən gətirildiyini, bununla ahəng yaratdığını göstərmişdir. Danışığı dili deyəndə Bakı, Gəncə dialektlərini nəzərdə tutmur, bütün Azərbaycan bölgələrində yaşayanların dilindən bəhrələndiyini qeyd edir.

Ümumiyyətlə, Nazim Hikmət sərbəst poeziyanı yaratmağın çətinliyindən tez-tez bəhs etmişdir. Bu formada, yalnız Rəsul Rza kimi böyük qələm təcrübəsi olan şairlər uğur qazana bilərlər. “Rəsul Rza şeirin texnologiyasına bir dogmatik (ehkam) kimi baxmır. O, qafiyəni, ölçünü rədd etmir, ancaq nazim aləmindəki qəbul edilmiş kuralları da qəbul etmir. Şeiri ölçülü də, ölçüsüz də, qafiyəli də qafiyəsiz də yazmaq mümkündür. Bilə-bilə, qəsdən qafiyəsiz yazmaq və qafiyədən istifadə etmək xatirinə qafiyəli şeir yazmaq ən böyük şəkildir. Rəsul Rza qafiyə məsələsini belə anlayır.”¹²

Nazim Hikmətin Azərbaycan poeziyası ilə əlaqələrinin bəziləri şeir dilinə həsr olunmuşdur. O, 1963-cü ildə “İzvestiya” qazetində “Aydındır şerin dili” adlı çox maraqlı bir məqalə dərc etdirmişdir. Məqalə Rəsul Rzanın “Qəlbimdə bahar” adlı şerindən gətirilmiş misralarla başlayır. Əlbəttə, bu poetik incidə də kəlmələrin bərabər olmayan hecalarında müəyyən qayda müşahidə olunmaqdadır. Nazim Hikmət məmnunluğunu ifadə edərək yazır ki, bu bənzərsiz şeirləri türk dilinə çox yaxın olan bir dildə - Azərbaycan türkcəsində oxuyunca səadətə qovuşdum.

Beləliklə, Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində şərəfli yer tutan, Nazim Hikmət orijinal, şəxsiyyəti ilə vəhdət təşkil edən zəngin bir irsin yaradıcısı-təmsilçisidir. O, dünya ədəbiyyatına insanlıq, gerçəklik, həyatilik və təbiilik keyfiyyətləri gətirə bilmiş, Azərbaycan poeziyasını, onun dilini, yenilikçi sənətkarları doğru-düzgün qiymətləndirmişdir. Nazim Azərbaycanın, Azərbaycan şerinin, sənətkarlarının dostu olduğu üçün, şairin irsini Azərbaycanda da hər aspektdə öyrənməyə-araşdırmağa maraq getdikcə artır, güclənir və genişlənir.

Təhlil prosesi bir daha göstərdi ki, Nazim Hikmət türkün milli-mənəvi dəyərlərinə möhkəm bağlı, qardaş Azərbaycana, onun poeziyasına, şairlərinə həssas duyumu ilə qiymət verən sənətkarlardandır.

“Nazim Hikmətin Azərbaycana səfərləri” adlı üçüncü yarımfəslədə qeyd edilir ki, Nazim Hikmətin yaradıcılığında, xüsusən lirikasında səyahət

¹² Anar. Nazim Hikmet. Kerem gibi. (Nazim Hikmetin Hayatı ve Sanatı Hakkında Düşünceler) “BENGÜ”, Ankara, 2009 s.290-294

şeyrlərinin ayrı bir yeri vardır. Səyahət üçün getdiyi ölkələrdə hər zaman gördükləri ilə ürəyinin yangısıyla qələmə aldığı yeni şeyrlər, əsərlər də humanist duyğulara yer verirdi. Harada yaşayıb yaratmağından asılı olmayaraq o, böyük bir ürəklə Azərbaycana bağlı sənətkar idi. Onun Azərbaycanın ədəbi-mədəni mühitində ayrıca yeri vardır. Bu görkəmli yazarın Azərbaycan mövzusunda qələmə aldığı şeyrlərin çox hissəsi bu torpaqda keçirdiyi görüşlərlə bağlıdır. Bu görüşlər eyni zamanda, şairin Azərbaycana daha sıx tellərlə bağlanmasını təmin etmişdir.¹³

Nazim Hikmətin Azərbaycana səfərlərinin tarixini müəyyənləşdirərkən özünün və birlikdə olduğu yol arkadaşlarının xatirələrinə baxmaq gərəkdir. Xüsusən onun məslək dostu, İstanbulun işğal altında olduğu sırada Anadoludakı milli mücadiləyə qatılmaq üçün bərabər yola çıxdığı, sovet ölkəsinə birinci dəfə birgə getdiyi dostu Vala Nurəddinin “Bu dünyadan Nazim keçdi” kitabı qiymətli mənbə sayılır. Daha sonrakı səfərləri ilə əlaqədar isə o günkü Azərbaycan mətbuatında geniş şəkildə məlumat verilmişdir. Otuz il sonra, təkrar Azərbaycana gələn Nazim Bakını İzmirə bənzətdiyi üçün də çox sevir, Xəzərə coşqun şeyrlər ithaf edir. Nazim Azərbaycanda özünü yaxın bir mühitdə, xüsusilə də ona çox xoş gələn Azərbaycan türkcəsinin danışıldığı mühitdə çox rahat hiss edir. Nazim Moskvada ana dilində yazdığı şeirlərini, əvvəlcə, Moskvada yaşayan azərbaycanlı türkoloq dostu və onunla bağlı tədqiqat işi aparan Əkbər Babayevlə və digər bir neçə türkoloqa oxuyur. Bakıda isə özünə böyük salonları dolduracaq, yorulub usanmadan onun şeirlərini dinləyəcək geniş bir dinləyici auditoriyası, əsərlərini qiymətləndirə biləcək şairlər, yazıçılar, bəstəkarlar, elm adamları və dostlar tapmışdır.¹⁴

Nazim Hikmət, xüsusilə XX əsrin 50-ci illərindən sonra müntəzəm olaraq Azərbaycana gəlmiş, azərbaycanlı şair və yazıçılarla, ziyalılarla əlaqə saxlamış, burada öz əsərlərini nəşr etdirmişdir. Azərbaycanlı Nazimşünas alimlərin müxtəlif araşdırma işlərindən, xatirələrindən də görüldüyü kimi, Nazim Hikmətin Azərbaycanda bu qədər sevilməsinin, ona bu qədər xoş münasibət göstərilməsinin, şübhəsiz, əsas kökü onun bir Türk yazıçısı və şairi olmasıdır. Nazim Hikmət azərbaycanlılar üçün bir Türkiyə nişanəsi idi.¹⁵

¹³ Quliyev Rəşid Təhməzoğlu. “Nazim Hikmətin yaradıcılığında Şərq.” Monoqrafiya. Bakı, “Təhsil”, 2007, s. 47.

¹⁴ “Günəşi İçənlərin Türküsü: Nazim Hikmətin şeirləri, məqalələri. Azərbaycanda onun haqqında yazılan şeirlər, poemalar, məqalələr,” Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2002. s. 13.

¹⁵ Əhmədov Azər. Şeirimizdə Nazim Hikmət. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, Bakı, 1979,

Nazim Hikmətin ürəyində Azərbaycan sevgisinin kök salmasının bir səbəbi də budur ki, onun ilk şeir kitabı “Günəşi içənlərin türküsü” Bakıda Süleyman Rüstəmin redaktorluğu ilə nəşr edilmişdir. Yazdığı şeirləri ən yaxşı anlayan dinləyiciləri bu ölkədə olmuşdur. Buna görə də, Sovet İttifaqına gələndən sonra, Bakıya sakinləşməyi və orada yaşamağı çox istəmiş, ancaq başda səhhəti ilə bağlı bir çox maneələrə görə, bu mümkün olmamışdır.¹⁶

“Nazim Hikmət irsinin Azərbaycanda araşdırılması məsələləri” adlı dördüncü yarımfəslədə qeyd edilir ki, Azərbaycanda Nazim Hikmətə, onun sənətinə sonsuz sevgi və məhəbbət hisləri ilə bu şəxsiyyəti hərtərəfli öyrənmək üçün geniş imkanlar açıldı. Burada böyük Nazimşünaslıq məktəbi formalaşdı. Azərbaycan şairləri, yazıçıları, ədəbiyyatşünasları şairin həyat və yaradıcılığının müxtəlif istiqamətlərinə dair bir sıra sanballı əsərlər yazmışlar. Həmin əsərləri 3 qismə bölmək olar:

1. Azərbaycan şairlərinin Nazim Hikmətə həsr olunmuş şeirləri;
2. Nazim Hikmət haqqında Azərbaycanda yazılmış məqalələr, xatirələr;
3. Nazim Hikmət haqqında Azərbaycanda yazılmış kitablar, monoqrafiyalar və dissertasiyalar.

Göstərmək lazımdır ki, Rusiyada Nazim Hikmətin ilk tədqiqatçısı, uzun illər orada yaşayan filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Əkbər Babayev idi. O, Nazim Hikmət həyat və yaradıcılığı barəsində fundamental bir monoqrafiyanın müəllifidir. Eyni zamanda, Əkbər Babayev Nazim Hikmətin əsərlərinin tərcüməçisi, Bolqarıstanda nəşr olunmuş səkkiz cildliyinin tərtibçisi və redaktoru idi. Bu çoxcildliyə “Ön söz”ü də görkəmli tədqiqatçı yazmışdı. Əkbər Babayev Nazim Hikmətlə ilk görüşünü belə xatırlayır: “Nazimlə 13 ildən çox arkadaşlıq etdim, yazdığı şeirlərin hamısını öz dilindən dinlədim. Moskvada yazılan şeirlərin ilk oxucusu oldum. 1951-ci ilin 29 haziranında onu Moskvanın “Vnukovo” təyyarə limanında qarşıladım və 1963-cü ilin 3 iyununda Moskvanın “Novodeviçye” məzarlığında onunla vıdalaşdım”.¹⁷

Azərbaycanda Nazim Hikmətin yaradıcılığına ən böyük dəyəri ilk dəfə böyük tənqidçi-ədəbiyyatşünas Əli Nazim vermişdir. Əli Nazim 1928-ci ildə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında “Günəşi içirik ...Günəşlənik” adlı məqalə dərc etdirmişdir. O bu məqaləni şairin “Günəşi içənlərin türküsü” adlı kitabının çap olunması münasibəti ilə qələmə almışdır. Bu məqaləsində Əli Nazim “inqilab əsri”ndə türk şerinin inkişaf qanunlarını

¹⁶ Kavlak Aslan. “Bakı’ye Gidiyorum Ay Balam”. Nazim Hikmetin Azərbaycan’daki İzleri (1921-1963). “Y. Kredi Yayınları”, İstanbul 2009, s. 245.

¹⁷ Hikmet Nazim. Cilt bir. Şiirlər 1916-1951, Sofya, “Narodna Prosveta”, 1967, s. 7.

müəyyənləşdirir, cəmiyyətin inkişaf dinamikası ilə əlaqələndirir, onun fikrincə, şerin inkişafı poeziya üslubunun inkişafı deməkdir. Şeir üslubları bir cəmiyyətin ümumi və xüsusi istehsal və idarə üsullarının yüksək və bədi şəkillərdə, obrazlarda təzahürü deməkdir.

Əli Nazim “Günəşi içənlərin türküsü”nü əsərin baş nəğməsi sayır. Bu, “torpaq çanaxlarda günəşi içənlərin” söylədikləri türküdür. Bu elə bir türküdür ki, özlüyündə belə, Nazim Hikmətin yaradıcılığındakı mahiyyəti, fəlsəfi görüşü, cahan tələqqi tərzini, dünyanı duruşunu göstərməyə kafidir... “Axın var, Günəşə axın! Günəşi zəbt edəcəyiz, Günəşin zəbti yaxın!” Bu misallarla Əli Nazim, Nazim Hikmətdəki “böyük bir dinamika”nı üzə çıxarır, dil və ifadə tərzinin yeniliyini ortaya qoyur, onun dilindəki quruluş və sintaksisindəki inqilabı alqışlayır.¹⁸

Nazim Hikmət görüşlərində, söhbətlərində Azərbaycanın şair və yazıçılarını çox yüksək qiymətləndirir: Azərbaycan sovet şerinin təməlini qoymuş Süleyman Rüstəmlə Səməd Vurğun, Rəsul Rza arasında kökün dərinliklərə yayılması, gövdənin birliyi, yekparəliyi nöqteyi-nəzərindən bir birlik, vahidlik, budaqların eyni göy üzünə ayrı-ayrı tərəflərdən uzanması nöqteyi-nəzərindən isə bir ayrılıq vardır. Bir-birlərinə həm oxşayırlar, həm də oxşamırlar. Mirzə İbrahimovla Mehdi Hüseynin nəsi haqqında da, ustad Cəfər Cabbarlının və İlyas Əfəndiyevin dramaturgiyası haqqında da eyni şeyi söyləmək mümkündür.”¹⁹

Azərbaycanın iki görkəmli Nazimşünası - Əkbər Babayev və Aqşin Babayev S. Vurğunla Nazim Hikmətin Moskvada 1952-ci ildə görüşdükələrini açıqlayıblar. Onların dəyərləndirmələrinə görə, “İki kişilik arasında sağlam dostluk qurulmuşdur.” Nazim Hikmət “Otuz il sonra” şerində Azərbaycan xalqının qazandığı uğurlara sevinirdi. Şerinin bir yerində S. Vurğunun adını anır: “Azərbaycan şeri vardı, amma Səmədinkilər yoxdu.”

Nazim Hikmət Səməd Vurğun haqqında belə demişdir: “Səməd Vurğun Azəri şerinin bayraqdarıdır. Onun əsərlərində, pyeslərində xalq ruhu çox güclüdür. O da “Fərhad və Şirin” dastanını qələmə aldı, mən də. Açıqca söyləyim ki, o məndən gözəl yazmış.”

Nazim Hikmətlə Rəsul Rzanın ədəbi-mədəni sahədəki əlaqələrini daha geniş şəkildə çatdıran A. Babayev aşağıdakı fikirləri də səsləndirir; “Siz

¹⁸ Nazim Əli. “Günəşi içirik... Günəşlənirik” (Nazim Hikmətin “Günəşi içənlərin türküsü” adlı kitabının çıxması münasibəti ilə - “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1928, № 6-7.

¹⁹ Hikmət Nazim. Xalqın malı olan sənət, “Kommunist” qəzeti, Bakı, 1957, 13 noyabr

xoşbəxt xalqşınız ki, Sabahın şairi olan Rəsul Rza kimi sənətkarlarınız var. Xalqınız yaşadığca R. Rza da yaşayacaq”.²⁰

Rəsul Rzanın “Şairin anası,” “Rənglər” silsiləsindən olan “Saman sarısı”, habelə “Ulu şair”, “Burda bir insan ölüb” və başqa əsərləri Nazim Hikmətə həsr olunmuş poetik nümunələrdir. Bu nümunələrdə Nazimin həyatı, mübarizəsi, amalı, çırpıntılı bir həyat yolu keçməsi göstərilməklə yanaşı, Rəsul Rzanın Nazim Hikmətə olan böyük sevgisi də bədii boyalarla əks olunmuşdur. Türklərin dili ilə desək, Nazimlə Rəsul Rzanın “ruh yapısı” demək olar ki, eyni idi. Amma bu eyniyyət bənzərlik deyil. Bu eyniyyət bir-birinə dərin rəğbət bəsləyən, həyata baxışları, duyğuları ilə bir-birinə bağlı olan insanların cazibə qüvvəsi idi.²¹

Xalq yazıçısı Anar Nazim Hikməti yaxından tanıyan, onun şəxsiyyətinə, əsərlərinə yüksək qiymət verən sənətkarlardandır. “Dünya bir pəncərədir” adını verdiyi kitabında, “Biz də Nazim Hikməti öz şairimiz hesab edirik. 1928-ci ildə Bakıda nəşr olunan “Günəşi içənlərin türküsü” bu gün dünyanın bütün dillərində yüzlərlə əsəri çıxmış Nazim Hikmətin o zaman ilk kitabı, ilk sevinci idi. Və bu kitab Azərbaycan ədəbiyyatında dəyərli fakt olmuş, şerimizin inkişafına güclü təsir göstərmişdir. Nazim Hikmət böyük türk şairi olduğu qədər də böyük sovet şairi, böyük Azərbaycan şairi idi,” - deyə bəhs edir.²²

Nazim Hikmətin məşhur tədqiqatçılarından olan Aqşın Babayev, 1989-cu ildə Almaniyada “Nazim Hikmətin yaşamı” adlı kitab çap etdirmişdir. “Türk ədəbiyyatı müntəxəbatı”nda Nazim Hikmətə geniş yer ayırmış, “Türk dramaturgiyası” kitabında dramaturqun pyeslərini əsaslı şəkildə təhlil etmişdir. “Cümhuriyyət dövrü türk ədəbiyyatında sosial motivlər,” “Azərbaycan və türk dünyası” kitablarında böyük şairə geniş yer vermişdir.

A. Babayevin “Nazim və Azərbaycan” kitabında isə bir sıra mühüm məsələlərlə yanaşı, Nazim Hikmətin R.Rza, S.Rüstəm, M.Rəfilə və S.Vurğunla əlaqələri əks olunmuşdur.

Aqşın Babayev Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında “Nazim Hikmət haqqında” adlı kitabında belə yazır: “Nazim Hikmətin yaradıcılığı XX əsr dünya ədəbiyyatında mühüm yer tutur. O, coşqun, ehtirashı, qüdrətli və mübariz bir şair, orijinal dramaturq, mahir publisist, novator nasir, eyni zamanda, sülh uğrunda fəal mübariz və böyük ictimai xadim kimi bütün dünyada tanınmışdır. Nazim Hikməti biz, qəlbi insanlığın

²⁰ Babayev A., “Nazim Hikmətlə şəxsi söhbətdə,” Moskva, 1961-ci il.

²¹ Babayev Aqşın. “Üfüqdə göy gözlərin sarı həsrəti-Günəşi içənlərin türküsü,” Bakı, 2002, s. 312.

²² Anar. “Dünya bir pəncərədir”. Bakı, “Gənclik”, 1986, s. 278.

səadəti üçün çırpınan, ömrünün sonuna qədər sülh uğrunda mübarizə aparan azadlıq carçısı kimi tanıyır, əsərləri dillər əzbəri olmuş unudulmaz bir sənətkar kimi sevirik...”²³

Tofik Məliklinin Nazimşünas kimi xidmətlərindən çox danışmaq olar. O, Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığını tədqiq edən görkəmli türkşünas alim Əkbər Babayev, Aqşın Babayev, Radiy Fışlə bərabər, fitri istedad sahibi sənətkara öz elmi fəaliyyətinin geniş bölümünü ayırmışdır. Təsədüfi deyil ki, T. Məliklinin bütün kitablarında ustad Nazim Hikmətin təkrarolunmaz yaradıcılığı qızıl xətlə keçir və üç monoqrafiyası bilavasitə həmin sənətkara həsr edilmişdir.

Tofiq Məliklinin 2010-cu ildə Moskvada “Nazim Hikmət. Poeziya və poetika” adında nəşr olunan kitabda XX yüzilin türk ədəbiyyatı fonunda Nazim Hikmətin bir şair kimi yaradıcılığına nəzər salınır, şeirlərinin tarixçəsi, poetik dəyəri açıqlanır. Bu dəyərli tədqiqat işinin ən maraqlı fəsillərindən biri şairin 1951-1963-cü ilə qədərki həyatının əksi olan bölümüdür.

Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında çox qiymətli əsərlər yazan, görkəmli tədqiqatçı, Nazimşünas alimlərdən olan Azər Abdulla Nazim Hikmətin ədəbi fəaliyyətinin ilkin dövrlərini çox əhatəli, geniş araşdırmış, Azərbaycan ədəbi mühitinə Nazim Hikmətin təsiri haqqında bir çox elmi-publisistik məqalələr, əsərlər yazmışdır.

Dissertasiyanın II fəslı **“Nazim Hikmət və Azərbaycan Poeziyası”** adlandırılmışdır. İki bölmədən ibarət olan bu fəslin birinci yarım fəslı **“Azərbaycan poeziyasında Nazim Hikmət obrazı”** adlanır. Azərbaycan şeiri haqqında dərin fikirlər müəllifi olan böyük türk şairi Nazim Hikmətin parlaq obrazı Azərbaycan şairlərinin şeirlərində də öz əksini tapa bilmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında həmişə Nazim Hikmət yaradıcılığına çox yüksək qiymət verilmiş, onun adı həm müasirləri, eləcə də, davamçıları tərəfindən hörmətlə yad edilmişdir. Həm öz dövründə, həm də ölümündən sonra azərbaycanlı şair və nasirlər, tədqiqatçı-alimlər onun haqqında dolğun, əhatəli monoqrafiyalar, tədqiqat əsərləri yazmış, ona çox sayda şerlər həsr etmişlər.

II fəslin II yarım-fəslı **“Nazim Hikmət lirikasında Azərbaycan mövzusu”** adlanan hissəsində şairin lirikasında Azərbaycan mövzusundan söhbət açılır. R. Quliyev yazır ki, Nazim Hikmət böyük bir üreklə Azərbaycana bağlı sənətkar idi. Onun respublikamızın ədəbi-mədəni mühitində ayrıca yeri vardı. Buna baxmayaraq, görkəmli yazarın Azərbaycan mövzusunda qələmə aldığı şerlərin çox hissəsi bu torpaqda

²³ Babayev Aqşın. “Nazim Hikmət”, Bakı, “İşıq” nəşriyyatı, 1978, s. 5-6.

keçirdiyi görüşlərlə bağlıdır. Həmin görüşlər, eyni zamanda, şairin Azərbaycana daha sıx tellərlə bağlanmasını təmin etmişdir.²⁴

Nazim Hikmət və Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələrinin tədqiqindən aşağıdakı nəticələri çıxarmaq mümkündür:

1. Şairin əsərləri (şer və məqalələri) Azərbaycanın o zamankı dövrü mətbuatında dərc edilmişdir;

2. Azərbaycana sevgisi bir sıra şer, məqalə və müsahibələrdə öz ifadəsini tapmışdır.

3. Yazarın dram əsərləri Azərbaycan səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur;

4. Onun ssenariləri əsasında filmlər çəkilmişdir;

5. “Məhəbbət əfsanəsi” pyesi əsasında eyniadlı balet yazılmış (bəstəkar Arif Məlikov), dünyanın bir çox ölkəsində səhnəyə qoyulmuşdur;

6. Nazim Hikmət yaradıcılığı Azərbaycanda da geniş dairədə tədqiq olunmuş və hələ də araşdırılmaqdadır;

7. Görkəmli sənətkarın Azərbaycan ədəbiyyatına, poeziyasına böyük təsiri olmuşdur;

8. Hər iki türkcənin-Türk və Azərbaycan dillərinin zənginləşməsində Nazim Hikmətin xidmətləri böyükdür.

Nazim Hikmətin yaşadığı bütün dövrlər - həyatı, yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı olmuş, onun ədəbi irsi Azərbaycan ədəbiyyatında geniş işıqlandırılmışdır.

Nazim Hikmət Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində yer tutmağa tam layiq və bu xalqın ən çox istədiyi türk söz və fikir adamlarındandır. O öz zəngin irsi ilə təkcə Türkiyə ədəbiyyatına, mədəniyyətinə deyil, həmçinin də Azərbaycan incəsənətinə gerçəklik, həyatilik, təbiilik keyfiyyətləri gətirmişdir. Onun sənət axtarıları Azərbaycanla, onun ədəbiyyatı ilə birgə davam etmiş, onu düşündürən problemlər Azərbaycandan kənarda həll edilməmişdir. Sənətə məxsus bir çox vacib əlamətləri - hər iki xalqın sənəti ilə, sənətkarları ilə qarşılaşdıraraq hansında olan üstünlüyün səbəblərini açıb göstərə bilmişdir. Tədqiqatımız da göstərir ki, Nazim Hikmət Azərbaycan ədəbi mühitində yaxından iştirak etmiş, həyata, insana, bütöv cəmiyyətə münasibətini bu ölkədə də dərinləşdirmiş, axtarış və müşahidələri ilə Azərbaycan ədəbiyyatına da mühüm xidmətlər göstərmişdir.

Azərbaycan mövzulu şeirlərində Nazim Hikmət yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi dövrə, zamana xas olan ictimai-siyasi, mədəni-maarif mühitinin

²⁴ Quliyev Rəşid Təhməzoğlu. “Nazim Hikmətin yaradıcılığında Şərq.” Monoqrafiya. Bakı, “Təhsil”, 2007, s. 47-48.

tələbləri ilə sıx əlaqə və təmasda özünü göstərmişdir. Azərbaycan mədəni həyatının bütün sahələrinə bələd olan, bu xalqın bütün uğurlarına sevinən, bütün uğursuzluqlarından kədərlənən, bəzən də sarsılan şair daim Azərbaycanı sevmiş, onunla nəfəs almışdır. Onun poetik ləyaqəti ürəyi ilə, səmimi duyğuları ilə bağlılığındadır.

Dissertasiya işinin III fəslı **“Nazim Hikmət: Azərbaycan dramaturgiyası, mətbuatı və tərcümə məsələləri”** adlanır. Elmi tədqiqatın **“Nazim Hikmət dramaturgiyası və Azərbaycan teatrı “** adlı birinci bölməsində qeyd olunur ki, Nazim Hikmətin irsi yalnız şeir və nəsrədən ibarət deyildir. Onun zəngin yaradıcılığının bir qismi də dramaturgiya ilə, səhnə ilə bağlı olmuşdur. N. Hikmət dramaturgiyasının ən qabarıq nəzərə çarpan xüsusiyyəti, bizə görə onun dram əsərlərində istər sosial, istərsə də mənəvi-əxlaqi problemləri qabartmasıdır. Dramaturqun əsərlərində cəmiyyətin sosial həyatının ideya-məzmun istiqaməti dövrlə səsləşmişdir. Özü “Müəllifin qeydləri” adlı məqaləsində dramaturgiya yaradıcılığını müxtəlif yöndən təhlil etmişdir. Nazim Hikmət bu dram əsərlərinin bəzilərini həbsxanada, dünyadan təcrid olunmuş vəziyyətdə yazmışdır. Dramaturgiya sahəsində hər an yeni yollar axtaran novator sənətçi olaraq Nazim Hikmət bu dram əsərlərində də Türk xalq teatrı olan “Orta oyunu”ndan, masqa teatrı və yeni realist teatra qədər səhnənin müxtəlif üsullarından və ifadə vasitələrindən istifadə etmişdir.²⁵

Azərbaycanın xalq şairi Süleyman Rüstəm yazırdı ki, 1951, 1952 və 1961-ci illərdə Nazim Hikmətin Azərbaycan dilində kitabları nəşr olundu. Teatrlarımız şairin “Türkiyədə” (1953), “Qəribə adam” (1956), “Kəllə” (1957), “Demokl qılıncı” (1960), “Şöhrət və ya unudulan adam” (1961) və başqa pyeslərini müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoydu. Nazim Hikmət müxtəlif münasibətlərlə bir neçə dəfə respublikamıza gəldi, əsərlərinin tamaşalarına baxdı, səhnə dostları ilə görüşdü və Azərbaycandan zəngin təəssüratlarla qayıtdı.²⁶

Azərbaycanda Nazim Hikmətin dram əsərləri haqqında tədqiqat əsəri yazmış müəlliflərdən biri də Rəşid Təhməzəoğlu Quliyevdir. Onun “Nazim Hikmət yaradıcılığında Şərq” monoqrafiyasının III fəslı “Nazim Hikmətin dramaturgiyası və klassik Şərq motivləri” adlanır. Təhlildən bəlli olur ki, məşhur dramaturqun 20-ə qədər dram əsəri olmuşdur. Səhnəcikləri də bura

²⁵ Babayev Ekber. Ustam və Ağabeyim Nazim Hikmet. Çeviren Ataol Behramoğlu. “Milliyet Yayınları”, 1997, s. 249-278-286.

²⁶ “Bakıya gedirəm... Nazim Hikmət və Azərbaycan,” Şeirlər, məqalələr. çıxışlar, müsahibələr / Tərtib edənı: Rəşid Quliyev. “Ön söz” Süleyman Rüstəmindir. Bakı, “Yazıcı”, 1984, s. 9.

əlavə etsək, miqdarı çoxala bilər. İlk səhnə əsəri isə “Ocaq başında” adlanır. Həm bu əsərində, həm də digər dramlarında ədib azadlıq və insanpərvərlik ideyalarını təbliğ etmişdir.

Prinsipcə gərək dramaturq ideyanı bədii obraz və personajlarla əks etdirə və özünün dediyi kimi, yüksək fikirləri-ideyaları bədii obrazlarla canlandırırdı: “Məni nəticə daha çox düşündürdü, insanların xarakteri əsas götürülməli idi. Bunu etmədiyim üçün səhvə yol vermişdim...”²⁷

Dahi Azərbaycan bəstəkarı Arif Məlikov “Nazim Hikməti düşünürəm” adlı məqaləsində Nazimlə görüşlərindən, “Məhəbbət əfsanəsi” baleti üzərində birgə iş birliyindən bəhs edir. Onun yazdığına görə, Leninqradda – məşhur Kirov adına Opera və Balet teatrının səhnəsində baletin ilk tamaşası günü Nazim sevincindən az qala uçurdu.²⁸

Beləliklə, yana-yana pyeslər yaradan Nazim Hikmətin digər əsərləri kimi, bunlar da bir çox cəhətdən Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlıdır. O, dramlarında da novator idi, yenilikçi idi, həyatın hər üzünü bu əsərlərdə əks etdirməyi bacarırdı. “Mübariz həyatı”nın bir hissəsini hətta həbsxana künclərində dram yazmağa həsr etmişdir. Bir-birinə təsirlə öz yerində, onun dramlarındakı ideyalar (azadlıq, vətənsəvrlik və humanizm) Azərbaycan dramaturqlarının da pyeslərində qoyulur və bunlar iki qardaş xalqın arzu və istəklərini təsvir edir.

Dissertasiyanın III fəslinin 2-ci bölümünə **“Nazim Hikmət və Azərbaycan mətbuatı”** adı verilmişdir. Azərbaycan mətbuatı tarixində Nazim Hikmətin də öz yeri, öz mövqeyi vardır. Mətbuat olmasaydı, Nazim Hikməti Azərbaycan oxucuları, mütəxəssisləri yaxından tanıya bilməzdilər.

Aslan Kavlak yazır ki, “Nazimin yaşamında iki ölkənin yeri və önəmi olduqca böyükdür. Bunlardan birisi doğulub böyüdü, haqsız təqiblərə məruz qalaraq sonda yaşamının böyük bir qismini zindarlarda keçirdiyi Türkiyə, ikincisi isə adına ilk dəfə “Ədəbiyyat gecəsi”nin tərtib etdiyi, ilk şeir kitabı “Günəşi içənlərin türküsü” oxucu qarşısına çıxardığı, sovetlər birliyinə getdikdən sonra, məskunlaşmaq və orada yaşamaq istədiyi, ölkəsindən ümidini kəsməsilə birlikdə ölməyi istədiyi ölkə Azərbaycan. Azərbaycan Nazim Hikmətin Türkiyədən sonra, sevib bağlandığı, yaşamaq istədiyi, özünə çox yaxın bildiyi, özünün də çox sevidiyini bildiyi ölkədir.”²⁹

²⁷ Бабаев А. Назым Хикмет. Москва, “Худ. Литература”, 1957 с. 289.

²⁸ Мəlikов Ариф. “Nazim Hikməti düşünürəm,” “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti, Bakı, 8 iyul 1953 s. 3.

²⁹ Kavlak Aslan. “Bakü’ye Gidiyorum Ay Balam”. Nazim Hikmetin Azərbaycan’daki İzleri (1921-1963). “Y. Kredi Yayınları”, İstanbul 2009, s. 13.

Nazim Hikmət Azərbaycan mətbuatının da dostu idi. Onun əsərləri, haqqındakı yazılar Azərbaycanda dərc olunan qəzet və jurnalların səhifələrində öz əksini tapmışdır. Qaynaqlarla tanışlıq göstərir ki, böyük sənətkarın əsərləri və onun barəsində olan məqalələr ilk dəfə olaraq 20-ci illərdə “Maarif və mədəniyyət” jurnalında işıq üzü görmüşdür.

1927-ci ildə Əli Nazim “Qara dənizi keçərkən” adlı məqalə ilə çıxış etmişdir.³⁰

Əli Nazim 1928-ci ildə “İnqilab və mədəniyyət” jurnalında “Günəşi içirik... Günəşlənərik” adlı məqaləni də böyük türk sənətkarı Nazim Hikmətin ilk kitabına resenziya kimi dərc etdirmişdir.³¹

Nazim Hikmətin şeirləri və onun haqqında yazılanlar “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində (o illərdə qəzet belə adlanırdı – H.Ö.) daha çox işıq üzü görürdü. Azərbaycanda Nazimşünas kimi tanınan, onun barəsində bir sıra yazıların müəllifi Azər Abdulla həmin qəzetin 16.01.1981-ci il sayında “20-ci illərdə ədəbiyyatımız və Nazim Hikmət” adlı məqalə ilə çıxış edir. Azər Abdulla bu məqaləsində Nazim Hikmətin “28 Kanunisanı” şerini təhlil edir və Mustafa Sübhi və on beş Türk kommunistinin 28 ocaq 1921-ci ildə Qara dənizdə boğulub öldürülməsindən bəhs edir. 1923-cü ildə Bakının “Qızıl Şərq” mətbəəsində Qaradəniz dıblərində parçalanan Mustafa Sübhi yoldaş” adında bir kitab çap olunmuşdu. Nazimin “28 Kanunisanı” və “Onbeşlər” şeirləri də eyni kitabla salınmışdır.³²

Keçən əsrin 50-ci illərində Nazim Hikmət Azərbaycan və onun ədəbiyyatı, mədəniyyəti, teatrı və s. haqqındakı sanballı məqalələrini, müsahibələrini “Kommunist,” “Bakinski raboçi,” “Ədəbiyyat və incəsənət,” “Literaturnaya qazeta,” “İzvestiya,” “Vışka,” “Azərbaycan gəncləri,” “Malodyoj Azerbaydjana” qəzetlərinin səhifələrində dərc etdirmişdir.

Elmi tədqiqatın III fəslinin “**N. Hikmətin əsərlərinin Azərbaycan dilində nəşri və tərcümə məsələləri**” adlı üçüncü bölməsində qeyd olunur ki, Azərbaycanda Nazim Hikmət haqqında çap olunmuş kitablar və onun əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi bu iki xalqın bir-birinə olan qarşılıqlı məhəbbətini əks etdirir. Nazim Hikmətin 1961-63-cü illərdə “Seçilmiş əsərləri”nin iki cildinə daxil olan şeirlərinin bir çoxu hələ 20-ci illərdə Azərbaycan dilinə çevirilmişdisə də, yenidən işlənmiş və təkmilləşdirilmişdir.

³⁰ Nazim Əli. “Qaradənizi keçərkən,” “Maarif və Mədəniyyət,” Bakı, 1927, № 9.

³¹ Nazim Əli. “Günəşi içirik...Günəşlənərik (Nazim Hikmətin “Günəşi içənlərin türküsü” adlı kitabının çıxması münasibəti ilə.- “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1928, № 6-7.

³² Qaradəniz dıblərində parçalanan Mustafa Sübhi yoldaş. Birinci nəşr, “Qızıl Şərq” mətbəəsi, Moskva, 1923.

Nazim Hikmətin şeirlərinin Azərbaycan dilinə tərcümələrini onun sənətkar dostları; Süleyman Rüstəm, Məmməd Rahim, Rəsul Rza, Əkbər Babayev və başqaları tərcümə etmişlər. Məlumdur ki, şeir mətnlərinin hissələrinin təyini onlar arasındakı rabitələrin öyrənilməsinə əsas verir. Bütöv şeirdəki hissələr arasındakı rabitənin təyini üçün koğeziyadan istifadə olunur. Koğeziya şeir mətninin hissələri arasındakı rabitədir. Bu rabitə özünü iki şəkildə göstərə bilər: Kontakt koğeziya bir-biri ilə bilavasitə bağlı olan, bədii mətnin eyni bir tərkib hissəsində təzahür edən rabitədir.

Qeyd edək ki, tərcüməçilər çevirdikləri mətnin əsas məzmununu saxlamışlar. Aqşın Babayev: “Səs arxivimdə Nazim Hikmətlə apardığım bir müsahibə var. Həmin müsahibədə Nazim Hikmət Rəsul Rzadan söz açıb və belə deyir: “Şeirlərimi Azərbaycan dilinə mənim əziz dostum Rəsul Rza tərcümə etmişdir. Bu şeirləri o, bir daha gözəlləşdirmişdir.”³³

Yazarın pyeslərini isə müvafiq olaraq Ə. Məmmədخانlı («Qəribə adam») (İ.İbrahimov («Kəllə», «Unudulan adam», «Yusif və Züleyxa»), E. İbrahimov («Bayramın birinci günü», «Qəribə adam»), Əkbər Babayev («Türkiyədə», Ş. Ağayeva («Demoklisin qılıncı») tərcümə etmişlər. «Yaşamaq gözəl şeydir, qardaşım!») romanını isə T. Məlikli çevirmişdir.

Araşdırma göstərir ki, türk dilindən Azərbaycan dilinə Nazim Hikmətin şeir və pyeslərinin tərcüməsi mürəkkəb prosesi xatırladır. Belə olduqda orijinala obyekt dildəki mətn arasında informasiyalar fərqlərinin yaranması labüddür. İdeal halda, orijinaldakı bütün informasiyalar tərcüməyə ötürülür. Sözügedən əsərlərin tərcüməsi onun nəzərdə tutduğu oxucuların dəyişməsinə səbəb olur. Belə dəyişmə informasiyalar fərqlərinə bilavasitə təsir göstərir.

Dissertasiyanın III fəslinin **“Azərbaycan yazarlarının Nazim Hikmət haqqında xatirələri”** adlı dördüncü bölməsində isə qeyd olunur ki, Nazim Hikmətin Azərbaycan yazarları ilə dərin və sıx dostluq, yaradıcılıq əlaqələri olmuşdur. O, azərbaycanlı yazarlar üçün həmin illərdə bir “canlı” “türkçülük” simvolu idi. Bunları Nazim Hikmətin həyat və yaradıcılığı haqqında yazılan çox sayda tədqiqat əsərləri, elmi-publisistik məqalələr, xatirələr təsdiq edir. Xalq şairi Nəriman Həsənzadə “Əbədiyyətlə həyatın görüşü” adlı məqaləsində³⁴ qeyd edir.

Tədqiqatın III fəslinin **“Nazim Hikmətin Azərbaycanda elmi- ədəbi fəaliyyəti”** adlı bölməsində qeyd edilir ki, Böyük mütəfəkkir şair N.

³³ Babayev Aqşın. “Üfüqdə göy göylərin sarı həsrəti-Günəşi içənlərin türküsü,” Bakı, 2002, s. 310.

³⁴ Həsənzadə Nəriman. “Əbədiyyətlə həyatın görüşü,” “Ədəbiyyat və İncəsənət” qəzeti, 15 yanvar 1982 s. 2.

Hikmətin Azərbaycanla, onun sənətkarları ilə bağlı müxtəlif məzmunlu və dəyərli çıxışları olmuşdur. Aqşın Babayev “Azərbaycan-Nazim Hikmət dünyasında” adlı məqaləsində yazır ki, Füzulinin, Mirzə Fətəli Axundovun yubileylərində ona heyranlıqla qulaq asmışam. Onun çıxışlarını bir müxbir kimi maqnitofona yazmışam. İndi həmin lent yazılarının bir qismi Azərbaycan radiosunun qızıl fondunda saxlanılır. Nazimin nitqlərinin böyük bir hissəsi isə arxivimdədir.³⁵

Nazim Hikmətin Azərbaycanda ilk çıxışı 1927-ci ilin iyul ayının 4-də keçirilən “Ədəbiyyat gecəsi” də iştirak etdiyi zaman olmuşdur. O gecəyə qatılanlardan bəziləri daha sonralar 37-ci ilin repressiya qurbanları olmuş sağ qalanlardan Süleyman Rüstəm, Mikayıl Rəfili və Məmməd Rahimlə Moskvada ara-sıra görüşmüşlərdir. İyul ayının 5-də “Ədəbiyyat gecəsi”nin təkrar olunan yığıncağında yenə Süleyman Rüstəm, Əkrəm Cənab, Əli Hüseynzadə, Mikayıl Müşfiq, Mikayıl Rəfili, Məmməd Rahim, Əbdülbaqi Fevzi, Cabbar Əfəndizadə, Ağahüseyn Rəsulzadə və başqaları çıxış etmişlər. Nazim həmin gecələrdə “İki sənət”, “Şərq-Qərb”, “XX əsrin sərgüzəşti” kimi əsərləri ilə yanaşı, yenicə yazdığı “Neftə doğru” və “Neftin cavabı” şeirlərini böyük bir məharətlə oxumuş, gecəyə qatılanlardan yüksək səviyyədə təqdir qazanmışdır. Birinci gecədə olduğu kimi, ikincisində də Nazim Hikmət böyük hərarətlə, gurultulu alqışlarla qarşılanmış, gecəyə qatılanlar tərəfindən, oxuduğu şeirlərə diqqətlə qulaq asılmış və bəyənilmişdir.

Rəşid Təhməzoglunun “Azərbaycan şərqşünaslığı” jurnalında³⁶ Sevgidən başlanan yol” adında silsilə məqalələri verilmişdir. Bu məqalələrdə Nazim Hikmətin Azərbaycana bəslədiyi sevgi duyğularından, onun sevdiyi bu diyara səfərbərindən söhbət açılır.

Müəllif qeyd edir ki, Nazim Hikmətin Azərbaycan mövzusunda qələmə aldığı ilk şerlərdə bu torpağa sevgi duyğuları öz poetik ifadəsini tapmışdır. Sonra sözüünə davam edir: “Sevgi duyğuları isə gələcəkdə Azərbaycana həsr olunacaq neçə-neçə şerin yaranmasında aparıcı motivlərə dönəcəkdir.

Dissertasiya işinin “**Nəticə**” hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş elmi-nəzəri qənaətlər ümumiləşdirilmişdir:

³⁵ “Günəşi içənlərin türküsü: Nazim Hikmətin şeirləri, məqalələri. Azərbaycanda onun haqqında yazılan şeirlər, poemalar, məqalələr,” Tərtib edən: Qədir İsmayıl, Bakı, “Azərbaycan” nəşriyyatı, 2002, s. 302.

³⁶ Təhməzov Rəşid, “Sevgidən başlanan yol,” 1-ci, 2-ci, 3-cü yazılar, “Azərbaycan şərqşünaslığı”, №1 (3), № 2 (4), 2010, № 1 (5) 2011.

1. Azərbaycan ədəbiyyatında Nazim Hikmət mövzusunun araşdırılması belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, dünya xalqlarının ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixi inkişaf prosesində bir-birindən ayrı düşməmiş, təcrid olunmamış, əksinə qarşılıqlı təsir çərçivəsində təkamül prosesi keçirmiş, yüksək mənəvi dəyərlərə sahib olmuşdur.

2. Bir millətin sənət adamını digər bir millətin sənəti ilə, sənət adamları ilə bağlayan tellərin kökləri dərinlərə gedib çıxır. Burada biz türk milləti ilə Azərbaycan millətini, əlbəttə, bir-birindən ayırmaq fikrindən uzağıq. Onlar Ulu Öndər Heydər Əliyevin dediyi kimi, bir millət, iki dövlətdir. Çətin zamanlarda türkün sənət adamları da bir-birinə sığınıb, arxalanıb öz mübarizələrlə dolu həyatlarını başa vurmuş, tarixdə qalmışlar. Böyük şair Nazim Hikmət kimi. Onu Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlayan budaqlar çoxşaxəlidir.

Nazim Hikmətin məqalələrinin bir çoxu Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı, onun tərkib hissələri olan poeziyası, nəsr, dramaturgiyası, publisistikası ilə əlaqədar qələmə alınmışdır.

3. Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində şərəfli yer tutan, böyük türk şairi Nazim Hikmət orijinal, şəxsiyyəti ilə vəhdət təşkil edən zəngin bir irsin yaradıcısı-təmsilçisidir. O, dünya ədəbiyyatına insanlıq, gerçəklik, həyatilik və təbiilik keyfiyyətləri gətirə bilmiş, Azərbaycan poeziyasını, onun dilini, yenilikçi sənətkarları doğru-düzgün qiymətləndirmişdir. Nazim Hikmətin adı indi də Azərbaycanda rəğbətlə çəkilir, oxucular onu sevirlər. Onun ənənələri Azərbaycan şeir sənətində təsirsiz ötürmüşür. Azərbaycanın, Azərbaycan şeirinin, sənətkarlarının dostu olduğu üçün, təsadüfi deyil ki, şairin irsini Azərbaycanda da hər aspektdə öyrənməyə-araşdırmağa maraq getdikcə artır, güclənir və genişlənir.

4. Təhlil prosesi bir daha göstərdi ki, Nazim Hikmət türkün milli-mənəvi dəyərlərinə möhkəm bağlı, qardaş Azərbaycana, onun poeziyasına, şairlərinə həssas duyumu ilə qiymət verən sənətkarlardandır.

5. Ömrünün sonuna qədər ideyalarından geri dönməyən və həyatını bu yolda fəda edən Nazim Hikmət, XX əsrin 50-ci illərindən sonra müntəzəm olaraq Azərbaycana gəlmiş, azərbaycanlı şair və yazıçılarla, ziyalılarla əlaqə saxlamış, burada öz əsərlərini nəşr etdirmişdir. Azərbaycanlı Nazimşünas alimlərin müxtəlif araşdırma işlərindən, xatirələrindən də görüldüyü kimi, Nazim Hikmətin Azərbaycanda bu qədər sevilməsinin, ona bu qədər xoş münasibət göstərilməsinin, şübhəsiz, əsas kökü onun bir türk yazıçısı və şairi olması, azərbaycanlılar üçün bir Türkiyə nişanəsi olmasıdır.

6. Nazim Hikmətin ürəyində Azərbaycan sevgisinin kök salmasının bir səbəbi də budur ki, onun ilk şeir kitabı “Günəşi içənlərin türküsu” Bakıda Süleyman Rüstəmin redaktorluğu ilə nəşr edilmişdir. Yazdığı şeirləri ən

yaxşı anlayan dinləyiciləri bu ölkədə olmuşdur. Buna görə də, Sovet İttifaqına gedəndən sonra da, Bakıda məskunlaşmağı və orada yaşamağı çox istəmiş, ancaq bu mümkün olmamışdır.

7. Azərbaycan ədəbiyyatında Nazim Hikmət dərin iz buraxmışdır. Onun yaşadığı bütün dövrlər - həyatı, yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı olmuş, onun ədəbi irsi Azərbaycan ədəbiyyatında geniş işıqlandırılmışdır. Haqqında zaman-zaman elmi-publisistik məqalələr, tədqiqat əsərləri, xatirələr, onun şəninə çox sayda şeirlər yazılmış, mahnılar qoşulmuş, şairlə bağlı xatirələr yaranmışdır.

8. Azərbaycan mövzulu şeirlərində də Nazim Hikmət yaşadığı və fəaliyyət göstərdiyi dövrə, zamana xas olan ictimai-siyasi, mədəni-maarif mühitinin tələbləri ilə sıx əlaqə və təmasda özünü göstərmişdir. Azərbaycan mədəni həyatının bütün sahələrinə bələd olan, bu xalqın bütün uğurlarına sevinən, bütün uğursuzluqlarından kədərlənən, bəzən də sarsılan şair, daim Azərbaycanı sevmiş, onunla nəfəs almışdır. Onun poetik ləyaqəti ürəyi ilə, səmimi duyğuları ilə bağlılığındadır. Poetik həqiqətin səmimi ifadəsi Azərbaycan haqqındakı düşüncələrinə də həp, onu daim yaşadacaqdır.

9. Yana-yana dram əsərləri də yaradan Nazim Hikmətin dram əsərləri də digər əsərləri kimi bir çox cəhətdən Azərbaycanla, Azərbaycan ədəbiyyatı ilə əlaqədardır. O, dramlarında da novator idi, yenilikçi idi, həyatın hər üzünü bu əsərlərdə əks etdirməyi bacarırdı. “Mübariz həyatı”nın bir hissəsini də, hətta həbsxana künclərində dram yazmağa həsr etmişdir. Bir-birinə təsirlər öz yerində, onun dramlarındakı ideyalar (azadlıq, vətənsəvrlik və humanizm) Azərbaycan dramaturqlarının da pyeslərində qoyulur və bunlar iki qardaş xalqın arzu və istəklərini təsvir edir.

10. Nazim Hikmət Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyəti tarixində şərəfli yer tutmağa tam layiq və bu xalqın ən çox istədiyi türk söz və fikir adamlarındandır. O öz zəngin irsi ilə təkcə Türkiyə ədəbiyyatına, mədəniyyətinə deyil, həmçinin də Azərbaycan incəsənətinə gerçəklik, həyatilik, təbiilik keyfiyyətləri gətirmişdir. Onun sənət axtarışları Azərbaycanla, onun ədəbiyyatı ilə bərgə davam etmiş, onu düşündürən problemlər Azərbaycandan kənarda həll edilməmişdir.

Dissertasiyanın əsas məzmun və müddəaları aşağıdakı tezis və məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. “Nazim Hikmətin erkən dövr əsərlərində düşüncə dünyası və dəyişimi”. Qafqaz Universiteti, “Journal of Qafqaz University”, № 1, Bakı – 2013, s. 114-119

2. “Nazim Hikmət lirikasında Azərbaycan mövzusu”. AMEA Akademik Z. M. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutu və Qafqaz Universitetinin birgə təşkil etdikləri Türkiyə Cümhuriyyətinin müstəqilliyinin 90 illiyinə həsr olunmuş “Türkiyə - 90” mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları, 28 oktyabr 2013, Bakı, s. 167- 173

3. “Nazim Hikmətin əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcümə məsələləri”. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmaları İnstitutu “Filologiya məsələləri”, Elm və təhsil, Bakı-2014, s. 279-286

4. “Nazim Hikmət və Azərbaycan”. Qafqaz Universiteti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 91-ci ildönümünə həsr edilmiş “Gənc tədqiqatçıların II beynəlxalq elmi konfransının tezisləri, Bakı – 2014, s. 328-329

5. “Nazim Hikmet’in Azərbaycan Sevdası”. International Atatürk-Alatoo University, “Alatoo Academic Studies”, Bishkek-Kyrgyzstan – 2014, s. 65-73

6. “Nazim Hikmət və Azərbaycan poeziyası”. Bakı Qızlar Universitetinin Elmi Əsərləri, № 2, Bakı – 2014, s. 13-22

7. “Nazim Hikmət İrsinin Azərbaycanda Araşdırılması”. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İ. Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Qafqaz Universiteti, Əli Bəy Hüseynzadənin 105 illik yubileyləri şərəfinə keçirilən Sələflər və Xələflər I Beynəlxalq Simpoziumunun materialları Bakı – 2014, s. 559-568

8. “Nazim Hikmətin poeziyasında vətən sevgisi”. AMEA Akademik Z. M. Bünyadov adına Şərqşünaslıq İnstitutunun “Elmi Araşdırmalar” (elmi-nəzəri məqalələr toplusu), (X buraxılış), 2014, s. 108-114

9. “Nazim Hikmətə görə sərbəst şeir şəklinin Azərbaycan sovet poeziyasında inkişafı”. Qafqaz Universiteti, Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 92-ci ildönümünə həsr edilmiş “Gənc tədqiqatçıların III beynəlxalq elmi konfransının tezislər, Bakı – 2015, s. 1186-1187

10. “Azərbaycan Teatr və kinosunda Nazim Hikmət dramaturgiyasının yeri”. Qafqaz Universiteti, “Journal of Qafqaz University”. Nəşrə təqdim olunmuşdur.

11. “Назым Хикмет в контексте азербайджанской литературы и культуры. Kazakistan Respublikası, S. Demirel adına Universitet jurnalı. Nəşrə təqdim olunmuşdur.

НАЗИМ ХИКМЕТ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

РЕЗЮМЕ

Диссертационная работа состоит из введения, трех глав, заключения и списка использованной литературы.

Во введении представлена информация об актуальности темы, научной новизне, теоретико-методологических основах, объекте и предмете исследования.

Глава «Назим Хикмет в контексте азербайджанской культуры и литературы» состоит из четырех подразделов. Здесь исследуются жизнь, литературная среда и место Назима Хикмета в культурных и литературных связях Азербайджана, его поездки в Азербайджан, а также вопросы исследования литературного наследия поэта в Азербайджане.

Глава «Назим Хикмет и азербайджанская поэзия»- состоит из двух подразделов. В данной главе исследуется образ Назима Хикмета в азербайджанской поэзии.

Глава «Назим Хикмет: вопросы азербайджанской драматургии, прессы и перевода» состоит из пяти подразделов. В этом разделе исследованы драматургия Назима Хикмета и азербайджанский театр, Назим Хикмет и азербайджанская пресса, вопросы перевода трудов поэта на азербайджанский язык, а также воспоминания азербайджанских писателей о Назиме Хикмете и его выступления в Азербайджане.

В заключении определены место и роль Назима Хикмета в азербайджанской литературе и культуре а также нашли свое отражение результаты и выводы исследования.

NAZIM HIKMET IN AZERBAIJAN LITERATURE

SUMMARY

The work consists of introduction, three chapters, conclusion and bibliography.

The introduction is focused on topicality of the dissertation theme, definition of the aims and objectives. It marks scientific novelty, theoretical and methodological importance, approbation and structure of the research work.

The first chapter "Nazim Hikmet: in the context of Azerbaijani culture and literature" This chapter studies Nazim Hikmet's life and the environment, his role in Azerbaijani culture - his place in Azerbaijani literary relations, his visit to Azerbaijan, the study of the poet's legacy investigated in four subtitles.

"Nazim Hikmet and Azerbaijani poetry" contains the second chapter of a subtitles. In this chapter, the image of Nazim Hikmet in Azerbaijan poetry. Azerbaijan in the poet's lyrics.

The third chapter, "Nazim Hikmet: the drama, media and translation issues" was named.

This chapter has five subtitles. Nazim Hikmet's drama and Azerbaijan theater, Nazim Hikmet and Azerbaijani press, Translation and publication issues of the poet's works in Azerbaijani, Azerbaijani writers' memories and the poet's speeches are studied.

The conclusion summarizes the results of the investigation. The list of the sources used in the research is given in the Bibliography.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУКАЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ им. акад.
З.М.БУНИЯТОВА**

На правах рукописи

ГУСЕЙН СУЛЕЙМАН оглы ОЗКАН

НАЗИМ ХИКМЕТ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

5717.01 - Литература тюркских народов

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой
степени доктора философии по филологии

БАКУ-2015